

УДК 355.337.2: 37.013.42

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

У статті виокремлюються та роз'яснюються поняття „милосердя”, „благодійність”, „меценатство” і „волонтерство”, розглядається історія становлення феномену волонтерства у світовій практиці та Україні.

The article contains the attempt to explore the following definitions: "mercy", "mentorship", "volunteering" as well as to discover the history of the development of volunteering and volunteer movement in Ukraine and the world.

Історія кожної країни, кожного народу закарбувала в своїй пам'яті явища, які несуть не тільки історичне навантаження, а й високі моральні якості, свідчать про етичні норми людей, характеризують пріоритети суспільства. І саме такими явищами, на наш погляд, є милосердя, благодійність, меценатство і волонтерство.

Питання доброчинності та волонтерства у вітчизняній науці і практиці досліджували О.Безпалько, О.Брижовата, Р.Вайнола, І.Грига, М.Дейчаківський, І.Зверева, Н.Заверико, Н.Івченко, А.Капська, Н.Комарова, О.Кузьменко, І.Пінчук, Ф.Ступак, В.Танцюра, С.Толстоухова, І.Трубавіна, О.Шагохіна, О.Яременко.

Перш за все, вважаємо за необхідне, звернути увагу на визначення сутності понять „милосердя”, „благодійність”, „меценатство” і „волонтерство”, які дуже близькі за значенням, тому часто ототожнюються.

Наприклад, у „Тлумачному словнику” В.Даля термін „милосердя” визначається як „милосердність, щиросердність, співчуття, любов на справі, готовність робити добро будь-кому, жалість, м'якосердя. Милосердувати – співчувати, співстраждати, жаліти або бажати допомогти” [4, 327]. У нашому розумінні поняття закладена не тільки емоційна налаштованість людини на об'єкт, але й діяльнісна основа („любов на справі”) – благодійність.

Милосердя, з наукової точки зору, може визначатися як соціально-психологічний елемент прояву потреб і мотивацій особистості у здійсненні людської взаємодопомоги.

Милосердя тісно пов'язане з благодійністю, меценатством, філантропією, волонтерством. Воно невіддільне від благодійності. Історик В.Ключевський у своїй промові, прочитаній на користь постраждалих від неврожаю у Поволжі, так говорив про благодійність: „Благодійність – ось слово з дуже спірним значенням і з дуже простим смислом. Його по-різному трактують, але однаково розуміють. Спитаєте, що означає робити добро ближньому, і можливо, ви отримаєте стільки відповідей, скільки у вас співрозмовників. Але поставте їх безпосередньо перед нещасним випадком, перед страждаючою людиною з питанням, що робити – усі будуть готові допомогти, хто чим зможе”. [7, 3]

© Лях Т.Л., 2004

За В. Далем поняття „благодійність” тлумачиться наступним чином: „Благодійність – властивість, якість благодійника. Благодійник (про людину): схильна до благодійництва, готова робити добро, допомагати бідним; про установу, заклад: організованої для допомоги немічним, скаліченим, хворим, бідним або заради опіки над ними” [4, 94].

Благодійність – багатогаспектна людська діяльність з метою надання певної допомоги, це соціальний, психологічний та економічний феномен, що має свою давню історію.

Первинною формою благодійності вважається подання милостині бідняку, що зустрічається ще у творах Гомера, і згодом зведене до релігійного обов'язку.

Світові релігії мають спільні риси: вчення про милостиню, милосердя є основою релігійної моралі і обумовлює виникнення мотивації допомоги нужденним, а також служить обґрунтуванням різних видів благодійності.

Однак, благодійність може бути і безвідносною до почуття милосердя, доброти й любові, а здійснюватись як психологічно масова реакція наслідування (мода), або обумовлена страхом, пов'язаним з особистим гріхом.

Відомо, що в період античності у грецьких полісах та Римській республіці формується розвинуте громадянське суспільство, в якому держава і заможні громадяни виконують своїм обов'язком підтримувати нужденних.

Відомий український науковець Ф.Я.Ступак, у своїх роботах з історії благодійності, стверджує, що „... проблема походження благодійності, місця благодійної діяльності за різних історичних епох та систем суспільних відносин, форм благодійності та їх еволюція, співвідношення понять „благодійність” та „меценатство” й досі залишаються дискусійними. У наукових колах відсутня єдина широко визнана думка щодо цієї наукової і суспільної проблеми. Сучасні визначення благодійності переважно ґрунтуються на емпіричному матеріалі діяльності благодійних організацій, приватних осіб та на висновках наукових досліджень у галузі суспільних наук, які переважно порушували питання благодійності у межах своєї провідної проблематики” [9, 16].

У XVIII ст. у французькій літературі з'являється в обігу слово „філантропія”, яке в перекладі з грецької означає „людинолюбство” і тлумачиться як синонім благодійності. Головною рисою філантропії, що стала уособленням європейської благодійності XIX ст., стала її громадянська спрямованість. Для освіченого жителя європейської країни XIX ст. філантропія означала безкорисну допомогу одних громадян іншим і увійшла в його свідомість разом з традиційними атрибутами буржуазного суспільства, внесені французькою революцією 1789 року. Найбільшого поширення філантропічна діяльність набуває у другій половині XIX ст., особливо в Англії, Франції та Німеччині, де вона спирається на значну підтримку державної влади.

Витоки ж меценатства сягають I ст. до н.е. і пов'язані з римським державним діячем, сподвижником імператора Августа патрищем Гаем Цильнієм Меценатом. Він займався літературою, а кращі поети того часу звійшли в особі Мецената уважного і дбайливого покровителя (Вергілій, Горатій). Ім'я Мецената зробилося загальним. Отже,

меценатство спрямоване на сприяння науці, культурі, мистецтву.

Милосердя, благодійництво та меценатство стали підґрунтям для розвитку волонтерства. На скільки новим є явище „волонтерства”, спробуємо з’ясувати, влавшись до аналізу.

Існує припущення, що волонтерство як суспільний рух виникло на Заході, а першими волонтерами були самаритяни, які почали надавати допомогу усім, кому вона була потрібною [5].

Більш впевнено можна говорити про виникнення феномену волонтерства вже з середини XIX ст.

1859 рік вважається роком виникнення волонтерського руху в світі. Саме в цей період Анрі Дюран, відомий французький письменник-журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно, запропонував створення Червоного Хреста – організації, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим. Принципами, сформульованими Анрі Дюраном, керуються і досі волонтерські організації усього світу.

Деякі дослідники виділяють початок XX століття як головну віху у розвитку волонтерського руху. Тоді у Європі після закінчення першої світової війни з’явилися люди, готові надати допомогу постраждалим у війні, і були створені перші волонтерські організації. На сьогодні засновано Координаційний комітет міжнародної волонтерської служби (CCIVS) під егідою ЮНЕСКО зі штаб-квартирою у Паризі.

У словниках термін „волонтер” трактується як „особа, яка добровільно поступила на військову службу” [1]. Хоча на сьогодні волонтерство майже не пов’язане з військовою службою, як рух воно розвивається, орієнтуючись на надання добровільної допомоги усім, хто її потребує. Волонтер (від лат. voluntarius – воля, бажання, від англ. voluntary – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає людям.

На сьогодні, волонтери – це люди, які не обмежуються оплачуваною роботою і виконанням звичайних життєвих обов’язків, витрачають час та сили на справи, які їм особисто не приносять матеріальної вигоди, виходячи з того, що їх діяльність корисна іншим, а також приносить задоволення їм самим.

Волонтери відчувають потребу надавати допомогу у справах, які не входять в коло їх повсякденних обов’язків.

„Волонтер” і „доброволець” – слова-синоніми.

Волонтерський рух – це благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот та суспільства в цілому [8, 38].

Волонтерство спонукає людство до безкорисливих дій, коли є необхідність у цьому. Виконання відповідального завдання саме по собі є великою винагородою для волонтера. Воно принукає, що волонтери отримують вигоду із своєї благодійної діяльності, і не дає оцінку тому, чим вони керувалися, стаючи волонтерами.

В Україні існує давня традиція суспільної праці, взаємодопомоги, піклування про ближнього. Особи, які працювали у цій сфері, називалися суспільними дітьми, альтруїстами, доброчинцями, добровольцями тощо. Пройшли часи і з'явився новий термін для визначення таких людей – волонтери.

Якщо говорити про пострадянський простір, то явище волонтерства для нього зовсім не нове. Історія волонтерства в Україні та Росії нараховує більше ста років. Приклад перших вітчизняних добровольців – Червоний Хрест, який організовував добровільний захис у сестри милосердя в шпиталі і лікарні для бідних.

Потім був тривалий радянський період, коли поняття „доброволець” мало яскраве ідейно-патріотичне забарвлення: так називалася людина, яка добровільно виявила бажання служити інтересам не якихось окремих громадян (доглядати за хворими, допомагати сиротам, немічним і людям похилого віку), а – партії, комуністичній ідеї, соціалістичній державі. Відповідно, її об'єктами волонтерства „ло-радянськи” могли бути лише такі достойні і державно значущі справи, як Магнітка, Дніпрогес, військзповреволюційні і трудові подвиги тощо.

Цікавою є позиція авторів книги „Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку”, які стверджують, що життя тогочасної людини передбачало наявність у неї „суспільного навантаження”. Причому надання різного виду допомоги було одним з найбільш поширених видів суспільної допомоги. Види роботи залежали від віку населення: діти допомагали дошкільнятам, ровесникам і ветеранам, молодь – молодшим школярам, підліткам, людям з особливими потребами, особам, що опинилися у складній життєвій ситуації, дорослі – сім'ям, які потребували допомоги, важковихованим підліткам, хворим тощо”.

Вся добровільна робота із надання конкретної допомоги провадилася в межах громадських організацій: професійних спілок, комсомолу, піонерії. Існували також ради ветеранів війни і праці, клуби за інтересами і т. ін.

За часів функціонування СРСР були поширені такі форми шефської роботи, які по духу нагадують волонтерство, як: шефство старших школярів над молодшими; шефство студентів і робітників над школярами; шефство молоді над „педагогічно занедбанними” дітьми та підлітками; шефство членів професійних спілок над сім'ями „групи ризику”; відвідування хворих; надання допомоги відстаючим школярам і студентам; наставництво досвідчених робітників над молодими робітниками; участь у роботі оперативних комсомольських загонів; участь у роботі Добровільної народної дружини і т. ін. [2, 6-7].

На наш погляд, „суботники”, роботу „тимурівських” загонів та подібну цьому діяльність, які здійснювалися безплатно за радянських часів, не завжди слід вважати формами волонтерства, оскільки вони не часто відповідали принципів доброї волі. Адже волонтерство – це, передусім, добровільний вияв бажання людини допомагати іншим, не заради грошової компенсації або ж матеріальної користі, воно не ґрунтується на примусі, це створення матеріальних благ для усіх членів громади.

До того ж, волонтерська робота не обов'язково є безплатною. Так, волонтери ДООН

(Добровольці Організації Об'єднаних Націй – UNV), які працюють у технічній, економічній, соціальній сферах, мають право на отримання матеріальної допомоги для забезпечення щомісячного прожиткового мінімуму, право на покриття витрат на місцевий транспорт і підготовку до роботи, що включає вивчення місцевих умов і мови. Вони також забезпечуються житлом і, основними видами обслуговування. Крім того, передбачається їх страхування на випадок хвороби та страхування життя. ДООН, створена в 1970 році Генеральною Асамблеєю ООН, охоплює сьогодні понад 130 країн світу [3, 64-74].

Принцип організації добровільної соціальної допомоги в колишньому СРСР збігався з принципом роботи в країнах Заходу, а саме: волонтерство можливе лише в некомерційному секторі економіки, розраховувати на безкоштовну добровільну допомогу ентузіастів неможливо, коли за таку ж роботу інші співробітники одержують заробітну платню [2, 6-7].

Зміна соціальної системи, розвал соціалістичного ладу в країні призвели до знищення комуністичної ідеології та її складники – дитячих та молодіжних громадських організацій, а з ними й системи безкоштовної допомоги.

Знову поняття „волонтерство” повернулось до нас разом зі словами „громадянське суспільство” і „демократія”, „громадські організації”. Некомерційний сектор з перших днів свого пострадянського відродження розраховував на добровольців. У 1991-1992 рр. вже активно почали говорити про важливість волонтерства, про його активний розвиток. Міжнародні фонди виділяли кошти для створення навчальних програм по роботі з добровольцями, яких все частіше починають називати волонтерами.

У незалежній Україні розвиток волонтерського руху розпочався на початку 90-х років ХХ століття з виникненням Телефонів Довіри, які залучили до своєї роботи добровольців (доброчинний Телефон Довіри в Одесі). Цей період також виділяє український дослідник Н.Івченко, але вже пов'язуючи його з виникненням та розгалуженням мережі Центрів соціальних служб для молоді [6, 90-93].

Поряд з державними організаціями, які залучають до діяльності волонтерів, починають створюватися громадські організації, метою діяльності яких є об'єднання та координація зусиль у справі сприяння розвитку волонтерського руху в Україні та захисту законних інтересів своїх членів.

З часу прийняття Україною незалежності, державою видано ряд нормативно-законодавчих актів щодо підтримки та розвитку волонтерського руху, що свідчить про визнання суспільством значущості волонтерської діяльності.

Отже, ґрунтуючись на проведеному аналізі, можна стверджувати, що волонтерська діяльність як прояв милосердя і доброчинності буде існувати доти, доки існує потреба людей в тій чи іншій допомозі та обмежена державна участь в задоволенні потреб своїх громадян, їх соціальної підтримці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая энциклопедия. – Т.5. – М., 1971.

2. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р.Х., Капська А.Й., Комарова Н.М. та ін. – К.: Академпрес, 1999.
3. Грига І., Брижовата О. Чинники виникнення психологічних проблем у волонтерів та шляхи оптимізації їхньої роботи // Національний ун-т „Києво-Могилянська академія” – Наукові записки. – К., 1999. – Т.7.: Політологія, соціологія. – С. 67-74.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4т. – М., 1979. – Т.2. – С. 327.
5. Заверико Н.В. Работа с волонтерами в службе «Телефон Доверия». – Запорожье: ЗГУ, 1999.
6. Івченко Н.М. Особливості розвитку волонтерського руху в Україні //Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 90-93.
7. Ключевской В. Добрые люди Древней Руси. – М., 1896.
8. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Марченко та ін.; За заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004.
9. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX – поч. XX ст.) – К.: Хрещатик, 1998 – 208 с.